सुकुम्बासी बस्तीमा सुरक्षित मातृत्व सम्बन्धि ज्ञान र अभ्यासको अध्ययन

<u>शोधकर्ता</u>

सुरेन्द्र कुमार श्रेष्ठ

परीक्षा रोल नं. २१४०१५८/२०७५

त्रि.वि. दर्ता नं. ९-१-२१४-४१४-२००४

शै.स.२०७३/०७४

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र संकाय अन्तर्गत स्वास्थ्य तथा जनसङ्ख्या शिक्षा विभाग स्नातकोत्तर तह, जनसङ्ख्या शिक्षा(Pop.Ed. 598) को आंशिक पाठ्यभार पुरा गर्न तयार पारिएको शोध-पत्र

सुकुना बहुमुखी क्याम्पस

स्वास्थ्य तथा जनसङ्ख्या विभाग

सुन्दरहरैचा, मोरङ

२०७८

सुकुम्बासी बस्तीमा सुरक्षितमातृत्व सम्बन्धि ज्ञान र अभ्यासको अध्ययन- सुरेन्द्र कुमार श्रेष्ठ

घोषणापत्र

म घोषणा गर्दछु कि यो अध्ययन**सुकुम्बासी बस्तीमा सुरक्षितमातृत्व सम्बन्धि ज्ञान र अभ्यासको अध्ययन**शीर्षकमाअध्ययनगरिएको छ । अनुसन्धानलाई पूरा गर्ने क्रममा अनुसन्धानका सम्पूर्ण नीतिनियमहरुको पालना गरी तयार पारिएको छ । यो अनुसन्धानतयार पार्दा सम्मआजभन्दा अगाडी कहिकतै पेश नभएको र कुनै प्रयोजनको लागिप्रयोग नगरेको प्रतिबद्धता घोषणा गर्दछु ।

सुरेन्द्र कुमार श्रेष्ठ

एम. एड. दोस्रो बर्ष

कृतज्ञताज्ञापन

त्रिभुवनविश्वबिद्यालयशिक्षाशास्त्र संकाय स्वास्थ्यतथा जनसंङ्ख्याविभागएम.एड. दोस्रो बर्षको आंशिकआवश्यकता पूरा गर्न **सुकुम्बासी बस्तीमा सुरक्षितमातृत्व सम्बन्धि ज्ञान र अभ्यासको अध्ययन**शीर्षकमा यो शोधपत्रतयार गरिएको छ ।

प्रस्तुतशोधपत्रतयार गर्ने कार्यमाप्रारम्भ देखि अन्त्य सम्मनियमित सुपरीवेक्षण, मार्ग निर्देशन र अमुल्य सुझाबदिनु हुने शाधनिर्देशकतथाविभागीयप्रमुखश्री जनार्दन गुरागाइँज्यूमाहार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । त्यस्तै मलाई यो शोध-पत्रनिर्माणको क्रममाआवश्यक सुझाब र सल्लाहदिनुहुने गुरु श्री गणेश श्रेष्ठ ज्यूमाहार्दिक कृतज्ञाता ज्ञापन गर्दछु । साथै यस विभागका सम्पूर्ण आदरणिय गुरु ज्यूहरुमाआभार प्रकट गर्दछु । मलाई यो अध्ययनकालागीआवश्यक पर्ने सन्दर्भ सामाग्री हरु उपलब्घ गराई सहयोग गर्नु हुने सुकुनाबहुमुखीक्याम्पस पुस्तकालय परिवारलाई हार्दिक कृतज्ञाता ज्ञापन गर्दछु ।अध्ययनको क्रमतथ्याङ्क एंव सूचनाउपलब्ध गराएर सहयोग पुऱ्याउनुहुने सम्पूर्ण उत्तरदाताब्यक्तिहरु प्रतिहार्दिक धन्यबाद ज्ञापन गर्दछु । साथै अध्ययनको क्रममाअमुल्य सहयोग र सुझाबदिने मेरो बुबाआमालगायत परिवारको सम्पूर्ण सदस्यहरु लगायत सम्पूर्ण मित्रहरु प्रतिआभार प्रकट गर्दछु ।

अन्त्यमा यस शोध-पत्रलाई कम्प्युटर टाइप गरी बिशेष सहयोग पुऱ्याउने श्री किराँतेश्वर मा. बि. का लेखापालश्री विवेक श्रेष्ठलाइ पनिधन्यबाददिन चाहान्छु ।

मितिः

सुरेन्द्र कुमार श्रेष्ठ

शोधसार

त्रिभुवनविश्वबिद्यालयशिक्षाशास्त्र संकाय सुकुनाबहुमुखीक्याम्पस स्वास्थ्यतथा जनसंख्याविभागएम.एड. दोस्रो बर्षको जनसङ्ख्याशिक्षाबिषयको परिपूर्तीको लागि**सुकुम्बासी बस्तीमा सुरक्षितमातृत्व सम्बन्धी ज्ञान र अभ्यासको अध्ययन**शिर्षकमातयार पारिएको अनुसन्धानसुरक्षितमातृत्व सम्बन्धीसुकुम्बासी समुदायमा ज्ञान र अभ्यासको स्थिति पत्तालगाउनु, सो समुदायमा सुरक्षितमातृत्वको बर्तमानअवस्थापत्तालगाउनु, सो समुदायमा सुरक्षितमातृत्व सम्बन्धी समस्याहरु र त्यसका समाधानकाउपायहरु पत्तालगाउनुउद्येश्यहरु राखिएको छ ।

यस अध्ययन सुनसरी जिल्ला धरानउप-महानगरपालिका वडा नं. ५ देउरालीगाँउको सुकुम्बासी बस्तीमा बसोबास गर्ने ३५० घरधुरीका १५-४९ बर्षको ३०० जना५ बर्ष मुनिकाबच्चाभएकाबिबाहितमहिलाहरुलाई यस अध्ययनमा समेटिएको छ ।कुनै पनी अध्ययनबाट बिश्वसनियतथ्याङ्कप्राप्तगर्नको लागीबिभिन्न सामाग्रीहरुको आवश्यकता पर्दछ ।यस अध्ययनमातथ्याङ्क संकलनगर्नकालागीमुख्य गरी शाधनको रुपमाअन्तर्वाता सूचीको माध्यमबाट सुचना संकलनगरिएको छ । भने मुख्यततथ्याङ्क संकलनको मुख्य सामाग्रीको रुपमा उद्देश्य पुरा हुने किसिमको अन्तर्वाता सुचीनिर्माण गरी तथ्याङ्क संकलनगर्ने कार्य गरिएको छ ।

यस अनुसन्धानमा ३०० जना ५ बर्ष मुनिकाबच्चाभएकाविवाहितमहिलामध्ये ४० प्रतिशतमानिसहरु मजदुरी पेशागर्ने गरेको पाइयो । त्यस्तै २४ प्रतिशत कृषी, ८ प्रतिशतब्यापार, १६.६७प्रतिशत बैदेशिक रोजगार र ११.३३ प्रतिशत सेवा र नोकरी पेशागर्ने गरेको पाइयो । यस अध्ययन क्षेत्रमा ३०० जनाउत्तरदातामध्ये ६१.६६ प्रतिशतनिरक्षर र ३८.३४ प्रतिशत साक्षर रहेको पाइयो । अध्ययनमा समाबेश गरिएका ३०० जनामहिलाहरुलाई उमेरगततरिकावर्गीकरण गर्दासबै भन्दा बढी २० देखि २४ बर्षकामहिलाहरु २६ प्रतिशत परेका छन् ।

यस समुदायमा सुरक्षितमातृत्वको ज्ञान र अभ्यासमा धेरै समस्या र चुनौतीहरु देखिएको छ । सहि ज्ञान र अभ्यासको अभाबले आमा र शिशुको सहि तवर बाट हेरचार नभएको हुनाले जोखिम सृजनाहुन सक्ने देखिएको छ । उक्त समस्या र चुनौतीहरुलाई समाधानकालागी स्थानिय तहबाट सुरक्षितमातृत्व सम्बन्धी सहि ज्ञान र सूचनाप्रत्येक मानिस सम्म पुऱ्याउनकालागीबिभिन्नकायक्रमको प्रबन्धमिलाउनु पर्दछ । खोप, पोषण, सुरक्षितमातृत्व, सुरक्षितगर्भपतन, परिवार नियोजन जस्ता प्रजनन् स्वास्थ्यका महत्वपूर्ण पक्षहरुको बारेमालक्षित समुदायमा सहि ज्ञान र अभ्यासको वातावरण सृजनागर्ने कायक्रमको प्रबन्धमिलाउनु पर्दछ ।

विषय सूची

शीर्षक पृष्ठ नं.

घोषणापत्रI

सिफारिस पत्रII

स्वीकृतिपत्रIII

कृतज्ञता ज्ञापन IV

शोधसारV

बिषयसूची VI

तालिका सूची IX

परिच्छेद- एक : परिचय

१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि १

१.२ समस्याको कथन ३

१.३ अध्ययनको महत्व ३

१.४ अध्ययनको उद्देश्य ४

१.५ अध्ययनको परिसीमाङ्कन ४

१.६ अध्ययनमाप्रयोगभएका परिभाषिकशब्दावली

परिच्छेद- दुई : सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन

२.१ सैद्धान्तिक साहित्यको पुनरावलोकन ६

२.२ ब्यबहारिकसाहित्यको पुनरावलोकन ९

२.३ सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकनकोउपादेयता १२

२.४ अवधारणात्मक ढाँचा १२

परिच्छेद- तीन : अध्ययनबिधि

३.१ अनुसन्धानको ढाँचा १४

३.२ अध्ययनको स्रोत १४

३.३ अध्ययनको क्षेत्र र जनसङ्ख्या १४

३.४ तथ्याङ्क संकलनशाधन १५

३.५ तथ्याङ्क संकलनकबिधि र प्रकिया १५

३.६ तथ्याङ्कको ब्याख्या, विश्लेषणप्रकिया १५

परिच्छेद-चार

तथ्याङ्कको ब्याख्यातथाविश्लेषण

४.१ जनसाङ्खिकतथा सामाजिकआर्थिक विशेषताहरु १६

४.१.१ धार्मिक तथा सास्कृतिकअवस्था १६

४.१.२ आर्थिक अवस्था १७

४.१.३ शैक्षिकअवस्थाअवस्था १७

४.१.४ उत्तरदाताको उमेरगत संरचना १८

४.२ सुरक्षितमातृत्वको ज्ञान १९

४.२.१ गर्भावस्थामा स्वास्थ्य परीक्षण सम्बन्धी ज्ञान १९

४.२.२ गर्भावस्थामाथपपौष्टिक खाना ज्ञान २०

४.२.३टि.टि.खोपसम्बन्धी ज्ञान २१

४.२.४ विवाहगर्नेउमेर सम्बन्धि ज्ञान २२

४.२.५सुत्केरी गराउने स्थानको ज्ञान २२

४.२.६ बच्चाकोनाभी काट्ने शाधनको ज्ञान २३

४.२.७प्रसुती गराउन अस्पताल पुऱ्याउने शाधनको ज्ञान २४

४.२.८ स्तन ज्ञानपान सम्बन्धि ज्ञान २५

४.२.९बच्चालाई थपआहार सम्बन्धि ज्ञान २६

४.२.१० खोप सम्बन्धी ज्ञान २७

४.२.११ सुत्केरी अवस्थाको खाना सम्बन्धि ज्ञान २८

४.३ सुरक्षितमातृत्वको अभ्यास२९

४.३.१ विवाहगर्दाको उमेर २९

४.३.२ पहिलो पटक गर्भवतीहुदाको उमेर ३०

४.३.३ गर्भवतीअवस्थामा स्वास्थ्य परीक्षण सम्बन्धीअभ्यास ३१

४.३.४ गर्भवतीअवस्थामा स्वास्थ्य परीक्षण गराउने स्थानको छनौट ३२

४.३.५ गर्भवतीअवस्थाका समस्याहरु ३२

४.३.६ आइरन चक्की र टी.टी.खोपको अभ्यास ३३

४.३.७ सुत्केरी गराउने सहयोगी ३४

४.३.८ प्रसबअवस्थाका समस्याहरु ३५

४.३.९ प्रसुती गराइएको प्रकार ३६

४.३.१० प्रसुतीअवस्थामाखाना सम्बन्धिअभ्यास ३७

४.३.११ बिगौतीदुधतथा स्तनपान सम्बन्धिअभ्यास ३७

४.३.१२ सुत्केरी अवस्थामाखाना सम्बन्धिअभ्यास ३८

४.३.१३बच्चाको खोप सम्बन्धिअभ्यास ३९

४.३.१४बच्चालाईखुवाउनु पर्ने थपखानेकुरा सम्बन्धिअभ्यास ४०

४.३.१५सुत्केरीअवस्थामा गरीने आरामको अभ्यास ४१

४.४ मुख्यप्राप्तीहरु४२

परिच्छेद-पाँच

सारांश, निष्कर्ष, सुझाब

५.१ सांराश ४६

५.२ निष्कर्ष ४६

५.३ सिफारिस ४८

५.३.१ नीतिगततहका सुझाबहरु ४८

५.३.१ कार्यान्वयनतहका सुझाबहरु४९

५.३.१ अनुसन्धानतहका सुझाबहरु ४९

सन्दर्भ सूची ५१

अनुसूची ५३

तालिका सूचि

तालिका नं.	शिर्षक	पृष्ठ नं.
१	उत्तरदाताको पेशाागत स्थिति	१७
२	उत्तरदाताको शैक्षिकअवस्थाको विवरण	१८
३	उत्तरदाताको उमेरगत संरचनाबिबरण	१९
४	गर्भावस्थामा स्वास्थ्य परीक्षणको आवश्यकता सम्बन्धि ज्ञानको बिबरण	२०
५	गर्भावस्थामाथपपौष्टिक खानासम्बन्धि ज्ञानको विवरण	२१
६	टि.टि.खोपसम्बन्धी ज्ञानको विवरण	२१
७	विवाहगर्नेउमेर सम्बन्धि ज्ञानको स्थिति	२२
८	उत्तरदातामासुत्केरी गराउने स्थानको ज्ञानको स्थिति	२३
९	उत्तरदातामाबच्चाकोनाभी काट्ने शाधनको ज्ञानको स्थिति	२४
१०	उत्तरदातामाप्रसुती गराउन अस्पताल पुर्‍याउने शाधनको ज्ञानको स्थिति	२५
११	उत्तरदातामाबिगौतीदुध सम्बन्धिज्ञानको स्थिति	२६
१२	उत्तरदातामाबच्चालाई स्तनपान गराउनु पर्ने समय सम्बन्धिज्ञानको स्थिति	२६
१३	उत्तरदातामाबच्चालाईथपआहार सम्बन्धि ज्ञानको स्थिति	२७
१४	उत्तरदातामाखोप सम्बन्धि ज्ञानको स्थिति	२८
१५	उत्तरदातामासुत्केरी अवस्थाको खानासम्बन्धि ज्ञानको स्थिति	२९
१६	उत्तरदाताको विवाहगर्दाको उमेर सम्बन्धिस्थिति	३०
१७	उत्तरदाताकापहिलो पटक गर्भवतीहुदाको उमेरको स्थिति विवरण	३१
१८	गर्भवतीअवस्थामा स्वास्थ्य परीक्षण सम्बन्धिउत्तरदाताको स्थिति	३२
१९	गर्भवतीअवस्थामा स्वास्थ्य परीक्षण गराउने स्थानको छनौटको विवरण	३३

२०	गर्भवतीअवस्थाका समस्याहरुकाविवरण	३४
२१	गर्भवतीअवस्थामाआइरन चक्कीखााएको अवस्था	३५
२२	गर्भवतीअवस्थामाटी.टी.खोपको लगाएको अवस्था	३५
२३	सुत्केरी गराउने सहयोगिको विवरण	३६
२४	प्रसबअवस्थाका समस्याहरुको विवरण	३७
२५	प्रसुती गराइएको प्रकारको अभ्यासको विवरण	३८
२६	प्रसुतीअवस्थामाखानासम्बन्धिअभ्यासको विवरण	३९
२७	बिगौतीदुध सम्बन्धीअभ्यासको विवरण	४०
२८	सुत्केरी अवस्थामाखानासम्बन्धिअभ्यासको विवरण	४१
२९	बच्चाको खोप सम्बन्धिअभ्यासको विवरण	४२
३०	बच्चालाईखुवाउनु पर्ने थपखानेकुरा सम्बन्धिअभ्यासको विवरण	४३
३१	सुत्केरीअवस्थामा गरीने आरामको अभ्यासको विवरण	४४